

Jerzy Zaniemojski

"Zagadnienia przestępczości w Polsce. Praca zbiorowa pod redakcją Jerzego Jasińskiego", Warszawa 1975 : [recenzja]

Palestra 20/6(222), 85-89

1976

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

obrońca mówił już tylko — i bardzo dobrze — o problematyce prawnej. Nic o ludziach.

Oczywiście, trzeba wziąć dużą poprawkę na młodość, brak doświadczenia i treść. Ale nie można zapominać, że uczestnicy tego ćwiczenia, którzy włożyli togi dla podkreślenia autentyczności sytuacji, włożą je niebawem na całe zawodowe życie.

Jeszcze kilka słów o języku i akcentuacji — jak mówi pani profesor dr Halina Kurkowska, wybitny filolog polski. Ze była „polemika”, „problematyka” i „tematyka” wymawiane jak „tyka” — no, z tym chyba już przyjdzie się pogodzić. Zbyt często taką akcentuację (a może jednak akcentowanie?) słyszymy w radio i telewizji, a nawet niekiedy w teatrze, ze sceny. Poloniści powiadają, że przegrywamy tę sprawę, że zwycięża akcent młodych, że skoro tak mówią, to musimy się poddać. Zwłaszcza że tak mówią niektóre młode nauczycielki w szkołach. Ogromnie mi się trudno poddać. Młody oskarżyciel mówił, że popiera oskarżenie „oczywiście”, że przestępca miał na dokonanie przestępstwa „okres czasu w tym czasie”. Mówił, że „cofnąć się do tyłu”. Jak się można cofnąć do przodu?

Może się czepiam, ale nie ze złośliwości, sercem gryzę.

W ustach mówców rzadka pojawiała się „psychika” sprawcy.

Wreszcie sąd wydał wyrok uniewinniający, wygłaszając tezę, że wszystkie wątpliwości należy tłumaczyć na korzyść oskarżonego. Sąd, który się uczy prawa już z nowych kodeksów, nie pamiętał o tym, że chodzi o takie wątpliwości, których nie da się usunąć. To duża różnica. Trzeba było koniecznie o tym powiedzieć. Znalazło się w wypowiedzi uzasadniającej wyrok i takie zdanie: „Lawierowanie między dwiema kobietami jest dość częste i nie stwarza szczególnych trudności (...)”.

Starzy palestranci pokręcili głowami z wątpliwością, która nie daje się usunąć. Czy to były wspomnienia?

Szkolenie było na pewno ciekawe i użyteczne. Jakże się uczyć inaczej niż na błędach. No, są jeszcze niezłe wzory, ale to by znów prowadziło do wspomnień.

RECENZJE

Zagadnienia przestępczości w Polsce. Praca zbiorowa pod redakcją Jerzego Jasińskiego, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1975.

Wydana pod redakcją Jerzego Jasińskiego wymieniona wyżej praca zbiorowa zawiera 11 rozpraw dotyczących stanu i struktury przestępczości w Polsce oraz jej społecznych, środowiskowych i indywidualnych uwarunkowań, a także 1 rozprawę z zakresu kryminologicznych zagadnień profilaktyki przestępczości młodzieży.

Wychodząc z założenia, że pomimo dużego dorobku polskiej kryminologii i znacznego nagromadzenia piśmiennictwa kryminologicznego wiedza o przestępczości w Polsce jest własno-

ścią przede wszystkim wąskiego grona specjalistów, autorzy rozpraw postawili sobie za cel zbliżenie dorobku naukowego tej dyscypliny praktykom wymiaru sprawiedliwości oraz tym pracownikom naukowym, dla których zagadnienia przestępczości nie stanowią zasadniczego przedmiotu badań. Powinno to prowadzić do usunięcia zjawiska swoistej izolacji różnych środowisk fachowych zajmujących się kryminologią oraz do ich zbliżenia.

Zebranie w jednej publikacji i podanie analizie wyników szeregu badań

naświetlających z różnych punktów widzenia zagadnienia związane z przestępczością w naszym kraju może i powinno przyczynić się do lepszego zrozumienia uwarunkowań tej przestępczości, a tym samym do udoskonalenia sposobów jej zapobiegania i zwalczania.

Pierwsza część książki zawiera dwa opracowania.¹ Jedno jest poświęcone omówieniu rozmiarów i dynamiki przestępczości, a drugie jej charakterystyce.

Rozmiar i dynamika przestępczości zostały omówione na podstawie danych zawartych zarówno w statystyce milicyjno-prokuratorskiej jak i sądowej, a obejmującej okres 1955—1973. Z danych tych wynika wyraźnie spadek przestępczości po roku 1971. Jest on szczególnie wyraźny przy porównaniu liczby przestępstw przypadających na 1000 mieszkańców dorosłych²: 1971 — 14,5; 1972 — 11,5; 1973 — 10,6. Taki sam wniosek można wyprowadzić z liczby skazań osób dorosłych³: 1971 — 9,9; 1972 — 7,6; 1973 — 7,3.

W omawianym okresie wzrosła natomiast liczba ukarań za wykroczenia⁴: 1971 — 22,3; 1972 — 24,6; 1973 — 27,1.

Oddzielnie omówiono przestępczość nieletnich.

Przy interpretacji omawianych danych statystycznych uwzględniono wpływ zmian ustawodawczych i organizacyjnych, które nastąpiły w tym okresie, oraz poruszono problem tzw. „ciemnej liczby”.

Charakterystyka przestępczości oparta została na statystyce sądowej i ograniczona do wybranych cech, a mia-

nowicie wieku i płci skazanych, struktury przestępczości, tj. jej rozkładu ze względu na kategorie popełnionych przestępstw, powrotu do przestępstwa.

Z opisanej charakterystyki wynika, że od pewnego czasu zbiorowość przestępców stopniowo staje się coraz młodszą i w coraz większym stopniu składa się z mężczyzn.

Uderzającą cechą struktury przestępczości w okresie badanego dziewiętnastolecia 1955—1973 jest jej stałość, wyrażająca się prawidłowością, że na każdych 20 skazanych dorosłych 8 popełniło przestępstwa przeciwko mieniu, 3 — przestępstwa drogowe, 2 — przeciwko życiu i zdrowiu, 1 lub 2 — przeciwko czci i nietykalności cielesnej, 1 — gospodarcze oraz 3 lub 4 — inne (pozostałe przestępstwa).

Wśród ogółu skazanych około 1/3 stanowią skazania osób poprzednio karanych. Zwrócono przy tym uwagę na brak należytej prowadzonej statystyki powrotu do przestępstwa, w tym także recydywy (art. 52 i 60 k.k.).

Druga część książki, poświęcona makrospołecznym uwarunkowaniom przestępczości, zawiera trzy opracowania.⁴

Pierwsze z nich omawia zależności pomiędzy rozwojem ekonomicznym, uprzemysłowieniem i urbanizacją a przestępczością. Z dokonanych ustaleń wynika, że wymienione procesy społeczno-ekonomiczne nie powodowały dotychczas wzrostu rozmiarów przestępczości w Polsce. Dotyczy to przede wszystkim przestępczości dorosłych. Jeśli chodzi o przestępczość nieletnich, to głównymi determinantami jej rozmiarów były zjawiska masowe zach-

¹ Autorem obu jest Jerzy Jasiński.

² Uwzględniono tu przestępstwa stwierdzone według statystyki milicyjno-prokuratorskiej. Współczynnik został obliczony na 1000 mieszkańców ludności dorosłej, tj. osób liczących lat 17 i więcej.

³ Osób liczących lat 17 i więcej — współczynnik na 1000 mieszkańców.

⁴ Są to opracowania następujące: Rozwój ekonomiczny, uprzemysłowienie i urbanizacja a przestępczość — autor Andrzej Mościcki; Przemysłowienie i urbanizacja a przestępczość — autor Andrzej Mościcki; Przemysłowienie i urbanizacja a przestępczość — autor Andrzej Mościcki; Przemysłowienie i urbanizacja a przestępczość — autorka Anna Kossowska.

dzące niezależnie od urbanizacji i industrializacji. Nie wyłącza to możliwości okresowego wzrostu przestępczości na niektórych obszarach, gdzie procesy industrializacji wystąpiły ze szczególną intensywnością.

Wyniki analizy czynnikowej wskazują na to, że najważniejsze znaczenie dla kształtowania się przestępczości mają zjawiska ruchliwości przestrzennej ludności, która była bardzo znaczna w okresie powojennym i miała charakter masowej migracji. Wysłnięto hipotezę, że wyraźne zmniejszenie się w latach sześćdziesiątych w porównaniu z latami pięćdziesiątymi ruchliwości przestrzennej ludności może tłumaczyć fakt, dlaczego od końca lat pięćdziesiątych nie obserwuje się w Polsce zwiększenia rozmiarów nasilenia przestępczości.

Wydaje się, że autor omawianego opracowania nie dostrzegł zależności zachodzącej pomiędzy procesami urbanizacji i uprzemysłowieniem a migracją ludności, szczególnie wyraźnej w latach pięćdziesiątych.

Drugie opracowanie dotyczy kształtowania się przestępczości w procesie szybkich zmian społecznych i zostało oparte na przykładzie małych rejonów intensywnie uprzemysławianych, w swoich warunkach budowy wielkich zakładów przemysłowych na terenach rolniczych. Przeprowadzona analiza doprowadziła do wniosku, że w większości rejonów intensywnie uprzemysławianych w okresie budowy obiektów przemysłowych następował wzrost przestępczości. Później ulegała ona stopniowemu zmniejszeniu, by po kilkunastu latach dojść do poziomu właściwego dla terenów uprzemysłowionych.

W niektórych rejonach wzrost taki nie występował wcale lub występował w stopniu nieznacznym.

Pozwala to na stwierdzenie, że industrializacja, rozumiana jako stały proces kształtowania się struktury ekonomicznej rejonu, w której dominującą rolę odgrywa przemysł, nie ma charakteru kryminogennego. Okresowy wzrost przestępczości może następować w niektórych stadiach uprzemysłowienia w wyniku pewnych zjawisk niezależnych od procesu industrializacji, np. pewnych form ruchliwości społecznej i urbanizacji kultury. Działają one za pośrednictwem takich mechanizmów, jak osłabienie kontroli społecznej, konflikty pomiędzy ludnością miejscową a napływową, dysproporcje pomiędzy tradycyjnymi wzorcami kulturowymi a wymaganiami nowej sytuacji społecznej itd. Ich kryminogenny charakter ulega jednak osłabieniu w procesie przystosowania społecznego.

Trzecie opracowanie tej części zbioru dotyczy przestępczości w środowisku wielkomiejskim. Ustalono między innymi, że nasilenie przestępczości nie jest zdeterminowane wielkością miasta, choć największe miasta na ogół charakteryzuje wyraźne większe nasilenie niektórych rodzajów przestępstw, a mianowicie kradzieży mienia prywatnego, przestępstw o charakterze chuligańskim i rozbojów.

Część trzecia publikacji zawiera 6 opracowań z zakresu środowiskowych i indywidualnych uwarunkowań przestępczości.⁵

Pierwsze z nich omawia środowisko rodzinne w świetle badań kryminologicznych, w tym — znaczenie dla etio-

⁵ Są to opracowania następujące: Środowisko rodzinne w świetle badań kryminologicznych — autorka Helena Kołakowska-Przełomieć; Środowisko szkolne a nieprzystosowanie społeczne i przestępczość młodzieży — autorka Dobrochna Wójcik; Grupy rówieśników a przestępczość młodzieży — autorzy Anna Kossowska i Andrzej Mościcki; Znaczenie alkoholizmu i nadużywania alkoholu w genezie przestępczości recydywistów — autor Stanisław Szelhaus; Psychologiczne determinanty niedostosowania społecznego i przestępczości — autorka Zofia Ostrianska; Poziom inteligencji a przestępczość — autorka Zofia Ostrianska.

logii przestępstwa nieletnich takich elementów, jak warunki mieszkaniowe, struktura rodziny, poziom wykształcenia i kwalifikacji zawodowych rodziców, praca zawodowa matek, warunki materialne rodziny, stan zdrowia i cechy osobowości rodziców, alkoholizm i nieprzystosowanie społeczne rodziców, stan opieki i kontroli nad dziećmi, stosowane metody wychowawcze i więź rodzinna.

Wśród wielu mechanizmów ujemnego oddziaływania rodziny na dzieci wyodrębniono cztery zasadnicze: niewłaściwa atmosfera życia rodzinnego, brak dostatecznej opieki i kontroli nad dziećmi, niewłaściwe metody wychowawcze, niski poziom moralny rodziny i bezpośrednia demoralizacja.

Proces wykołejania się i recydywy nieletnich jest bardzo złożony i zróżnicowany i zależy w znacznym stopniu od osobowości nieletnich. Dążenie do ustalenia czynników determinujących ten proces i występujących w nim prawidłowości napotyka duże trudności i jak dotychczas nie przyniosło zadowalających wyników. Jako uwytatniające się czynniki wymieniono tu alkoholizm oraz rodziny samotnych kobiet.

W dalszych opracowaniach omówiono dwa zagadnienia: środowisko szkolne a nieprzystosowanie społeczne i przestępczość młodzieży oraz grupy rówieśników a przestępczość młodzieży. Stwierdzono istotne powiązania zachodzące pomiędzy niepowodzeniami szkolnymi a przestępczością i wykołejaniem społecznym nieletnich. Niepowodzenia szkolne odgrywają istotną rolę w procesie wykołejania społecznego niezależnie od tego, czy są pierwszym, czy też dalszym ogniwem tego procesu, a splatając się z innymi ujemnymi dla rozwoju dziecka czynnikami, wywołują dalsze zaburzenia w jego zachowaniu się i nasilenie procesu wykołejania. W pewnych warunkach dominujące znaczenie w genezie zachowań

przestępczych przypada grupom rówieśniczym. Utrudniają one wtedy proces resocjalizacji nieletnich.

Jedno z opracowań omawia znaczenie alkoholizmu i nadużywania alkoholu w genezie przestępczości recydywistów. Stwierdzono bardzo kryminogenne działanie alkoholu w tej grupie przestępców. Rozmiary nadużywania przez nich alkoholu są bardzo znaczne i duży odsetek recydywistów stanowią nałogowi alkoholicy. Recydywiści systematycznie nadużywają alkoholu w dużych ilościach i nałogowi alkoholicy wymagają stosowania przede wszystkim środków leczniczych, gdyż z omawianych badań wynika, że środki karne są wobec nich zawodne i nie prowadzą do resocjalizacji.

Psychologicznym determinantem niedostosowania społecznego i przestępczości poświęcono pracę następną. Problem związku pomiędzy osobowością człowieka a jego zachowaniem to po pierwsze — kwestia psychologicznych uwarunkowań popełnienia określonego czynu, a po drugie — sprawa właściwości psychicznych sprawcy, cech jego osobowości.

Po sprecyzowaniu pojęć niedostosowania społecznego i osobowości scharakteryzowano różne rodzaje zaburzeń osobowości, a następnie omówiono wyniki badań charakteryzujących osobowość przestępców.

Rola czynników osobowościowych w procesie wykołejania się i inadaptacji społecznej jest niejednoznaczna i choć prowadzone w tym zakresie badania nie dały jeszcze odpowiedzi na wiele problemów, to jednak na ich podstawie wysunięto pewne ogólne wnioski praktyczne. Zachodzi potrzeba poddawania, zwłaszcza przestępców niektórych kategorii, badaniom psychologiczno-psychiatrycznym. Chodzi przede wszystkim o przestępców nieletnich, młodocianych, wielokrotnych recydywistów, sprawców poważnych przestępstw oraz tych przestępców, w

których dokonaniu bezpośrednią rolę odgrywa emocjonalny stan sprawców. Uzyskanie właściwej diagnozy pozwoli na wydanie trafnego orzeczenia i podjęcie skutecznych metod resocjalizacji, uwzględniających potrzeby lecznicze sprawcy.

Stosowane dotychczas metody i środki reedukacji w małym stopniu opierają się na ustaleniach nauki co do skuteczności kar, następstw frustracji, skutków deprawacji bodźców itp., co jest konieczne do uzyskania pozytywnych wyników resocjalizacji.

Opracowanie dotyczące związku zachodzącego pomiędzy poziomem inteligencji a przestępczością omawia wyniki badań nad poziomem inteligencji przestępców, przeprowadzone po wojnie w naszym kraju. Osobno przeanalizowano wyniki dotyczące nieletnich i dorosłych przestępców.

Przedstawione wyniki nie dają jednoznacznej odpowiedzi na pytanie, czy nieletni przestępcy różnią się poziomem inteligencji od młodzieży nieprzestępczej. W poszczególnych bowiem badaniach stosowano różne metody i uzyskiwano odmienne wyniki. Zachodzi ponadto pytanie, czy i w jakiej mierze zapiedbania oraz ujemne wpływy wychowawcze środowiska mogły zaważyć na obniżeniu sprawności umysłowej nieletnich dokonujących przestępstw.

Wyniki długoletnich badań dotyczące przestępców dorosłych prowadzą do wniosku, że obniżony poziom inteligencji nie jest czynnikiem bezpośrednio wiążącym się z przestępczością.

Czwarta część zbioru zawiera tylko jedno opracowanie, które dotyczy kryminologicznych zagadnień profilaktyki przestępczości młodzieży.⁶

Dość wcześnie ujawniające się przejawy nieprzystosowania społecznego i przestępczości wskazują na to, że profilaktyka przestępczości młodzieży powinna się opierać na następujących zasadach:

1. należy ją skierować przede wszystkim do nieletnich najmłodszych i właśnie ci nieletni wykazujący cechy nieprzystosowania społecznego, muszą być przedmiotem szczególnej troski i uwagi czynników odpowiedzialnych za działania profilaktyczne;
2. wiek sprawcy poniżej 10 lat lub znikomość społecznego niebezpieczeństwa czynu albo mała wartość szkody nie mogą prowadzić do bagatelizowania czynu i pozostawienia nieletniego poza sferą zainteresowania czynników opiekuńczo-wychowawczych;
3. szczególną troską trzeba otoczyć nieletnich używających alkoholu.

Rozwiązanie problemu przestępczości, recydywy i procesu społecznego wykolejania się nieletnich i młodocianych zależy przede wszystkim od tego, czy uda się dość wcześnie zahamować u nich proces inadaptacji społecznej.

Po omawianą książkę powinni sięgnąć ci wszyscy, których interesuje problem przestępczości w Polsce. Znajdą w niej sporo ciekawego materiału badawczego, wiele odpowiedzi na istotne pytania i dużo więcej problemów dotychczas nie rozwiązanych, nad którymi warto się zastanawiać i które wymagają dalszego wysiłku badawczego.

adw. Jerzy Zaniemojski

⁶ Kryminologiczne zagadnienia profilaktyki przestępczości młodzieży — autorka Helena Kołakowska-Przełomieć.